

Andrzej A. Zięba

Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej

Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie
oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932)

KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

***Lobbíng dla Ukraíny
w Europie międzywojennej***

ANDRZEJ A. ZIĘBA

Lobbíng dla Ukraíny w Europíe międzywojennej

*Ukraíńskie Bíuro Prasowe w Londynie
oraz jego konkurencí polítyczni (do roku 1932)*

Kraków 2010

© Copyright by Andrzej A. Zięba & Księgarnia Akademicka, Sp. z o.o.

Recenzent: Czesław Partacz
Redakcja: Adam Świątek
Skład: Małgorzata Manterys-Rachwał
Korekta: Ewa Popielarz
Projekt okładki: Pracownia Register

Na przedniej stronie okładki wykorzystano karykaturę z ukraińskiego czasopisma humorystycznego „Komar” (Lwów) 2, 1934, nr 19, pt. *Nowocześni zaporozcy piszą list do Ligi Narodów*

Siedzą: dr Kość Lewicki, poseł Zynowij Pelenski, poseł Stanisław Łucki, poseł Dmytro Welykanowycz, senator Iwan Makuch, poseł Mychajło Matczak, redaktor Wołodymyr Celewycz, poseł Dymitr Lewicki
Stoją: posłanka Milena Rudnicka, redaktor Wasyl Mudry, redaktor Matwiy Stachiw, redaktor Dmytro Doncow, redaktor Osyp Nazaruk, redaktor Iwan Kedryn (Rudnicki), senator Antin Horbaczewski

Na tylnej stronie okładki wykorzystano zdjęcie tabliczki z drzwi frontowych siedziby Ukraińskiego Biura Prasowego w Londynie przy Grosvenor Place 40 (zbiory Polish Institute and Sikorski Museum, Londyn, fot. Grzegorz Motyka)

ISBN 978-83-7638-009-4

<https://doi.org/10.12797/9788376380094>

Publikacja wydana ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 012 431-27-43, 012 663-11-67
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

*Pracę tę dedykuję pamięci moich profesorów
– Wacława Felczaka oraz Andrzeja Brożka*

Podziękowania

Niniejsza książka nie powstałaby bez wsparcia ze strony kilkunastu osób i kilku instytucji, wobec których kieruję wyrazy wdzięczności. Możliwość przeprowadzenia kwerend archiwalnych i bibliotecznych zapewniły mi stypendia Fundacji z Brzezia Lanckorońskich, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Funduszu Suzanne i Jana Brzękowskich, Multicultural History Society of Ontario oraz British Association for Central & Eastern Europe. Cierpliwość i poparcie okazali zwłaszcza moi przełożeni w okresie finalizacji pracy nad książką: profesor Halina Florkowska-Frančić, kierownik Zakładu Stosunków Etnicznych w Europie, dyrekcja Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz dziekani Wydziału Historycznego UJ. Każdy, kto korzysta z archiwum Ukraińskiego Biura Prasowego staje się dłużnikiem pani Janiny Stobniak-Smogorzewskiej, która włożyła wiele bezinteresownego wysiłku w uporządkowanie i opisanie tej kolekcji. Jej życzliwości i wskazówkom zawdzięczam wiele podczas swych pobytów w Londynie. Tak niezbędnej każdemu badaczowi pomocy doświadczyłem także ze strony pracowników Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, zwłaszcza kierownika jego archiwum, dr. Andrzeja Suchcitzę, zaś w National Archives of Canada w Ottawie – kuratora zbiorów etnicznych, pana Myrona Momryka. Informacje, porady lub pomoc w różnej formie otrzymałem od profesora Paula R. Magocsiego w Toronto, prof. Sybil Oldfield w Brighton, pana Konstantego Zelenki w Londynie, pani Anny Teicher w Cambridge, pani Bogusławy Pajak w Bibliotece Jagiellońskiej. Finał w postaci publikacji to zasługa dotacji finansowej Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz Wydziału Historycznego UJ, a także starań edytorskich Księgarni Akademickiej w Krakowie.

Autor

Spis treści

Skróty	11
1. Zagadnienia wstępne	13
1.1. Co to znaczy: sprawa ukraińska w stosunkach międzynarodowych?	13
1.2. Stan badań i źródła do zagadnienia umiędzynarodowienia kwestii ukraińskiej	24
1.3. Definicja tematu pracy: międzynarodowy lobbying grup marginesu politycznego	40
1.3.1. Ludy marginesu politycznego	40
1.3.2. Lobbying polityczny w stosunkach międzynarodowych	43
1.4. Cele pracy	52
1.5. Metoda badawcza	54
1.6. Terminologia i uwagi warsztatowe	56
2. Tradycje międzynarodowego lobbyngu na rzecz kwestii ukraińskiej	59
2.1. Osobliwe początki: schyłek wieku XVIII, wiek XIX	59
2.2. Niemiecka inspiracja: początek XX wieku	62
2.3. Międzynarodowa koniunktura: doba pierwszej wojny światowej	69
2.4. „Teraz tylko nasza pięść może nam pomóc”: lata walki o niepodległość	76
2.4.1. Formy, struktury i kierunki	76
2.4.2. Przeciwnicy i sojusznicy	83
2.4.3. Tereny i rezultaty	88
2.4.3.1. Francja	88
2.4.3.2. Włochy	90
2.4.3.3. Stany Zjednoczone	93
2.4.3.4. Wielka Brytania	94
2.4.3.5. Czechosłowacja	100
2.4.4. Finalny akord: marzec 1923 roku	101
3. „Chaos jest akuszerką naszej przyszłości”: perspektywy lobbyngu ukraińskiego po roku 1923	105
3.1. Kadry	107
3.2. Finanse	121
3.3. Koordynacja	123
3.4. Patroni	130
3.4.1. Niemcy i Wolne Miasto Gdańsk	133
3.4.2. Czechosłowacja	139

3.4.3.	Litwa i inne kraje bałtyckie	141
3.4.4.	Włochy	143
3.4.5.	Wielka Brytania i Kanada.....	146
3.4.6.	Związek Sowiecki	148
3.4.7.	Polska	152
3.5.	Obszary	155
3.5.1.	Liga Narodów	155
3.5.2.	Kongresy mniejszości narodowych	161
3.5.3.	Socjalistyczna Międzynarodówka Robotnicza.....	164
3.5.4.	Unia Międzyparlamentarna	165
3.5.5.	Kościół	166
3.5.6.	Ekonomia.....	171
3.5.7.	Ruch kobiecy	172
3.5.8.	Międzynarodowa współpraca społeczno-kulturalna	176
3.5.9.	Ruch młodzieżowy	179
3.5.10.	Masoneria	180
3.6.	Nowy czynnik: Jacob Makohin	181
3.6.1.	Życiorys <i>self-made mana</i> i <i>self-made</i> życiorys	181
3.6.2.	Narodziny lobbyisty politycznego.....	195
4.	Falstart: Próba umiędzynarodowienia problemu Ukrainy Sowieckiej, 1926-1930	209
4.1.	„Strasznieszego od kota nie masz zwierza na świecie”: polskie plany Symona Petlury	209
4.1.1.	Lobbing według Petlury	209
4.1.2.	Prometeizm.....	213
4.1.3.	Śmierć Petlury	218
4.2.	Proces Szwarzbarda i jego kontekst międzynarodowy.....	222
4.2.1.	Wybór strategii czy strategia odruchu?	223
4.2.2.	Konsolidacja: deklaracje i fakty	228
4.2.3.	W poszukiwaniu koneksji, autorytetów i innych sposobów organizowania opinii publicznej.....	231
4.2.4.	Negocjowanie aliansu polskiego i halicka dywersja	236
4.2.5.	Polska pomoc.....	245
4.2.6.	Wydarzenia paryskie jako platforma lobbingu międzynarodowego	251
4.2.7.	Reakcja przeciwników.....	259
4.2.8.	Przesilenie procesowe	270
4.3.	Powtórka z niepowodzenia: lobbing prometejski w latach 1928-1930	276
4.3.1.	Polska baza	276
4.3.2.	Problem reprezentacji: Liga Narodów i Ukraińska Główna Rada Emigracyjna.....	278
4.3.3.	Lobbing w każdym kierunku: 1928-1930	284
4.4.	Pierwsza akcja Makohinów: ustawa senatora Copelanda	301
4.5.	Alternatywy prometeizmu: lobbing hetmański, 1929-1930	302
4.5.1.	Anglo-Ukrainian Council	302
4.5.2.	Czynnik białorusko- i rosyjsko-emigracyjny w lobbingu ukraińskim	312
5.	Punkt zwrotny: pacyfikacja w Małopolsce Wschodniej jako pretekst kampanii na forum międzynarodowym	321
5.1.	Konteksty i przygotowania.....	321
5.1.1.	Niemieckie modelowanie	322

5.1.1.1.	Infrastruktura wpływów	322
5.1.1.2.	Obszary korelacji: <i>Minderheitenpolitik</i>	325
5.1.2.	Test: „wykażemy przed światem politykę polskiej okupacji”.....	336
5.1.3.	Poszukiwanie uzasadnień: optymizm błędnych tez	341
5.1.3.1.	Założenia na zjazd Unii Międzyparlamentarnej i kongres mniejszości narodowych, 1928.....	344
5.1.3.2.	Tezy Dmytra Andrijewskiego.....	349
5.1.3.3.	Program kongresu założycielskiego OUN, 1929	352
5.1.3.4.	Polemiki i dyskredytacje	355
5.1.4.	Instrumentalizacja	359
5.1.4.1.	„Chyba nie chcecie, abym ja także brał bombę lub rewolwer w ręce, gdy mam już 50 lat?”: osvajanie UNDO	359
5.1.4.2.	„Nie dostrzegam ukraińskiego Paderewskiego”: sondowanie możliwości diaspory.....	362
5.1.4.3.	Centrum sterowania.....	364
5.2.	Przebieg wydarzeń w Polsce, lipiec – listopad 1930.....	368
5.2.1.	Wulkanizowanie	368
5.2.2.	Pacyfikacja.....	377
5.3.	Umieżdzynaradawianie pacyfikacji, październik – grudzień 1930	382
5.3.1.	Start.....	383
5.3.2.	Diaspora i emigracja.....	384
5.3.3.	Mass media zagraniczne.....	388
5.3.4.	Metropolita Szeptycki	398
5.3.5.	Petycje	405
5.3.6.	Panna Sheepshanks przybywa w sukurs.....	407
5.3.7.	Do gry wchodzi Makohinowie	415
5.3.7.1.	Incydent lwowski	416
5.3.7.2.	Brytyjski patronat?	418
5.3.7.3.	Pacyfiści, internacjoniści, ligowi utopiści: niewyrównane rachunki	423
5.3.7.4.	Cecil l'Estrange Malone.....	427
5.3.7.5.	Union of Democratic Control.....	438
5.3.7.6.	Rennie Smith.....	444
5.3.7.7.	„The Manchester Guardian”.....	446
5.3.7.8.	Wstępne rezultaty	447
5.3.7.9.	Refleksje	449
5.3.8.	Makar Kusznir w Genewie.....	450
5.4.	Pierwsze starcie na forum Ligi Narodów: Genewa, styczeń 1931	452
5.5.	Walka o koordynację lobbingu: styczeń – kwiecień 1931.....	462
5.5.1.	Narada „koordynacyjna” w Genewie, styczeń 1931	463
5.5.2.	Starzy i nowi konkurenci.....	464
5.5.3.	Wytoczne nacjonalistów	473
5.5.4.	Dyscyplinowanie kraju.....	475
5.5.5.	Jewhen Onacki w Rzymie, styczeń – kwiecień 1931.....	486
5.5.6.	Makohin w Londynie, marzec – kwiecień 1931	489
5.5.7.	Nowy lobbysta: Wołodmyr Kysilewski.....	499
5.6.	Niekończące się próby sił: posiedzenia Komitetu Trzech, kwiecień i maj 1931	501
5.7.	Czy rzeczywiście „sprawa ukraińska na międzynarodowej szachownicy?”	520
5.7.1.	Milena Rudnicka w Londynie, czerwiec 1931	520
5.7.2.	Spotkania w Karlowych Warach i Ostendzie	527

5.7.3.	Kłopoty konsula Savery'ego	531
5.7.4.	Kampania lobbująca Ukraińskiego Biura Prasowego w Londynie.....	536
5.7.4.1.	Konteksty.....	536
5.7.4.2.	Prasa	542
5.7.4.3.	Establishment polityczny: Dickinson, Noel-Buxton, Wedgwood, Hills, Mander, Napier, Riley, Davies, Barr, Llewelyn-Jones	546
5.7.4.4.	Elity kulturalne: Gooch, Seton-Watson, Dugdale, Macartney	558
5.7.4.5.	Rozszerzenia: „Die Völkerbrücke”, Władimir Załoziecki	566
5.7.5.	Wakacje w Polsce: podróż posłów Barra i Daviesa, sierpień 1931.....	569
5.7.6.	„Prawdziwi rewolucjoniści zabiliby namiestnika”: letnia gorączka nacjonalistów.....	573
5.7.7.	Brytyjskie przesilenie rządowe, sierpień 1931.....	586
5.7.8.	Kolejna runda zabiegów ligowych: Genewa, wrzesień 1931.....	588
5.7.9.	Posel Luchkovich w Europie, wrzesień 1931.....	598
5.7.10.	Utrata brytyjskiego patrona, październik 1931	603
5.7.11.	Założenie biur makohinowskich w Genewie i Pradze	605
5.8.	Fiasko lobbingu i klęska koordynacji, przełom lat 1931 i 1932.....	611
5.9.	Brytyjskie post scriptum: sir Napier w Royal Institute of International Affairs.....	642
6.	Podsumowanie: krajobraz po lobbujących bitwach	649
6.1.	Znikanie „straszniejszego kota”, czyli bilans polskiego prometeizmu	650
6.2.	Ocena pacyfikacji Małopolski Wschodniej w historiografii.....	657
6.3.	„Budują czy rujną”, czyli dwuznaczne skutki akcji zewnętrznej nacjonalistów.....	666
Bibliografia		691
Archiwa.....		691
Źródła drukowane (dokumenty, sprawozdania, wspomnienia, ulotki, odezwy, publicystyka, wydawnictwa propagandowe i okolicznościowe, księgi pamiątkowe).....		693
Prasa.....		711
Informacje prywatne		714
Internetowe bazy danych		714
Wydawnictwa informacyjne (katalogi, inwentarze, informatory, słowniki, encyklopedie).....		715
Opracowania		718
Indeks osób		755

Skróty

Almanach Czerwonoji Kałyny – Istorycznyj kalendar-almanach Czerwonoji Kałyny na 1939 rik

„AUAAS”	– „Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States”
„BPU”	– „Biuletyn Polsko-Ukraiński”
CELPL	– Church of England Lambeth Palace Library
CESUS	– Centralnyj Sojuz Ukrajinskoho Studentstwa
CIE	– Confédération Internationale des Étudiants
Czeka	– Wserossijskaja Czerezwydzajnaja Komissija po Bor’bie s Kontre-wolucijej i Sabotażem
DAB	– <i>Dictionary of American biography</i>
DLB	– <i>Dictionary of Labour biography</i>
Dod’s	– <i>Dod’s parliamentary companion for 1931</i>
EU	– <i>Encyclopedia of Ukraine</i>
EUkr.	– <i>Encykłopedija ukrajinoznawstwa. Słownykowa czastyna</i>
Farbman	– M. S. Farbman, <i>Political Britain. Parties, policies and politicians</i>
FO	– Foreign Office
GPU	– Gosudarstwiennoje Politicheskoje Uprawlenie
Hansard	– protokoły posiedzeń parlamentu brytyjskiego: http://hansard.millbanksystems
IAWSEC	– International Alliance of Women for Suffrage and Equal Citizenship
ICW	– International Council of Women
„IKC”	– „Ilustrowany Kurier Codzienny”
Kol.	– kolekcja
KP(b)U	– Komunistyczna Partia (bolszewików) Ukrainy
LNU	– League of Nations Union
„MG”	– „The Manchester Guardian”
M.I.5.	– Military Intelligence, Section 5
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MWRiOP	– Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
NAC	– National Archives of Canada
NA	– National Archives

NARA	–	National Archives and Record Administration
ODNB	–	<i>Oxford dictionary of national biography</i>
ODWU	–	Orhanizacija Derżawnoho Widrodżennia Ukrainy
OGPU	–	Ob’jedinionnoje Gosudarstviennoje Politiczeskoje Uprawlenie
OUKiO	–	Oseredok Ukrainśkoji Kultury i Oswity w Winnipegu
OUN	–	Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów
PIaSM	–	Polish Institute and Sikorski Museum
PPS	–	Polska Partia Socjalistyczna
PRL	–	Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSB	–	<i>Polski słownik biograficzny</i>
RG	–	Record Group
„RN”	–	„Rozbudowa Nacji”
RP	–	Rzeczpospolita Polska
SIS	–	Secret Intelligence Service
SSEES	–	School of Slavonic and East European Studies
SSSL	–	Shevchenko Scientific Society Library
SUS	–	Sojuz Ukrajinciw Samostijnikiw
„UD”	–	„Ukraina dyplomatyczna”
UDC	–	Union of Democratic Control
„UI”	–	„Ukraińskij istoryk”
„UIŻ”	–	„Ukraińskij istorycznyj żurnał”
UJ	–	Uniwersytet Jagielloński
UNDO	–	Ukraińśke Nacjonalno-Demokratyczne Ob’jednannia
UNO	–	Ukraińśke Nacionalne Ob’jednannia
URL	–	Ukraińska Republika Ludowa
UWO	–	Ukraińska Wijskowa Orhanizacija
WILPF	–	Women’s International League for Peace and Freedom
„WKNUTS”	–	„Wisnyk Kyjiwśkoho Nacionalnoho Uniwersytetu imeni Tarasa Szewczenka”
WUAN	–	Wszechukraińska Akademia Nauk
WWMBP	–	<i>Who’s who in British members of parliament</i>
WWW	–	<i>Who was who</i>
„WZU”	–	„Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”
„ZH”	–	„Zeszyty Historyczne”
„ZNTS”	–	„Zapysky Naukowoho Towarystwa imeni Szewczenka”
ZSRS	–	Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZURL	–	Zachodnio-Ukraińska Republika Ludowa

I. Zagadnienia wstępne

I.1. Co to znaczy: sprawa ukraińska w stosunkach międzynarodowych?

Redaktorzy tomu studiów na temat roli Ukrainy w stosunkach międzynarodowych, wydanego w roku 2007, rozpoczynają prezentację wyników swych analiz od stwierdzenia, że „podjęty temat jest oryginalny”¹. Czy mieli rację, sugerując, że dzieje Ukraińców w XIX i XX wieku nie doczekały się jeszcze szerszego ujęcia kontekstowego, sytuującego je w perspektywie tego, co równolegle działo się w świecie? Ich opinii nie można byłoby uznać za w pełni słuszną, gdyby chodziło tylko o niedostatek ilościowy. Mają natomiast rację, gdy przyjrzeć się jakości dorobku badawczego, którym w tym względzie dysponujemy.

Do niedawna badaczy interesowała głównie szczegółowa rekonstrukcja procesu tworzenia się narodu ukraińskiego. Szukano nowych źródeł oraz poszerzano wiedzę co do najdrobniejszych nawet epizodów, postaci i nurtów, a także różnych sposobów rozumienia jego mechanizmów. Koncentracja na przedmiocie opisu była z jednej strony naturalną koniecznością warsztatową, po części wynikała z funkcji narodotwórczej, którą pełniła historiografia ukraińska, a w dużej mierze miała źródło w szczególnym charakterze więzi istniejących między społecznością ukraińską a światem zewnętrznym. Prace nad historią Ukraińców służyły wykazaniu ich specyfiki w czasach, gdy byli częścią obcych pod względem narodowym organizmów społeczno-politycznych. By udowodnić, że Ukraińcy mimo to istnieli jako osobny podmiot dziejowy, szukano śladów oddzielnego nurtu historii, którego głównym twórcą i uczestnikiem byłby naród ukraiński. Sposobem na to było historiograficzne wyodrębnienie go z rzeczywistości historycznej państw i społeczeństw, w których ramach egzystował niemal do końca XX w.

¹ M. Pietraś, *Wstęp*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 7.

Szukano argumentów dla udowodnienia tezy, że główną przyczyną istnienia tego narodu były jego siły wewnętrzne, jego zdolność do autokreacji. Polemizowano z tezą o nieistnieniu osobnego narodu ukraińskiego i jego sztucznym wytworzeniu przez obcą intrygę polityczną. Bowiem według zwolenników odbudowy przedrozbiorowej Polski byli Ukraińcy pomysłem habsburskiego zaborcy, dla patriotów niepodzielnej Rusi – dywersją polską, w opiniach zachodnich – manipulacją niemiecką, w ujęciu ideologii sowieckiej – przejawem „burżuazyjno-imperialistycznej” agresji propagandowej na Kraj Rad. Przeobrażenia każdego narodu są w dużej mierze rezultatem zewnętrznych bodźców i dzieją się w kontekście obcości, ale historycy ukraińscy i ukrajinofilscy nie byli przygotowani do pogodzenia się z tym zjawiskiem. Czuli się w obowiązku negować je, usuwać ślady obcych „intryg” z historiografii ruchu ukraińskiego po to, aby udowodnić odwieczne istnienie bytu, któremu zaprzeczano². W świadomości niektórych badaczy istniało przekonanie o zbędności uwzględnienia sytuacji międzynarodowej jako czynnika współkształtującego tożsamość narodową Ukraińców i rzutującego na kierunki oraz możliwości ich działań politycznych. W ten sposób nastąpiło wyprowadzenie badanego obiektu poza perspektywę historyczną³. Budując historię „wyobrażoną” Ukrainy, co było naturalną powinnością historiografii ukraińskiej, ale rezygnując dla powyższych względów z jej naturalnych kontekstów obcych, zatracono miarę rzeczy. Wyzisolowane epizody, postacie i problemy wyzbywały się swych rzeczywistych proporcji, ulegając swoistej elefantiazie.

Pierwszym bodaj autorem rodzimym – pochodzącym ze społeczności badanej, aczkolwiek definiującym jej tożsamość inaczej, niż robią to dzisiejsi Ukraińcy – który docenił i odważnie podjął próbę analizy związków pomiędzy sytuacją międzynarodową a jej losami historycznymi, był Filip Świstuń, Rusin galicyjski orientacji rusofilskiej⁴. Wyszedł z założenia, że wszystko, co się działo w Europie w XIX w. było wynikiem stosunków między sześcioma mocarstwami, a relacje między trzema

² Jeszcze w połowie XX w. Stanisław Skrzypek (*Ukraiński program państwowy na tle rzeczywistości*, Londyn 1948, s. 95) udowadniał i perswadował niesłuszność i niepotrzebność takiego podejścia: „Masowe ruchy narodowe można wykorzystywać, nie można ich jednak sztucznie stworzyć. Z tego, że Ukraińcy w różnych czasach szukali oparcia u innych narodów, wcale nie wynika, by byli oni zwyczajną agenturą tych narodów. [...] Gdyby sprawa ukraińska była tylko agenturalnym tworem, to rozwiązanie jej nie powinno nastręczać większych trudności. Upadek czy klęska państw, których agenturę ruch ukraiński ma stanowić, winna pociągać za sobą także upadek sprawy ukraińskiej. Wiemy jednak, że tak nie było i nie jest”.

³ Nie jest to tylko problem historiografii ukraińskiej. O podobnych kłopotach historyków polskich, ale tych tylko, którzy zajmowali się okresem niewoli narodowej (schyłek XVIII – początek XIX w.), pisał Henryk Wereszycki w odniesieniu do dziejów Galicji (H. Wereszycki, *Dzieje Galicji jako problem historyczny*, [w:] tenże, *Niewygasła przeszłość. Refleksje i polemiki*, Kraków 1987, s. 173-191).

⁴ Filip Świstuń był nauczycielem gimnazjalnym, redaktorem czasopisma „Wiernik Narodnego Doma” i prezesem Towarzystwa im. Kaczkowskiego (Obszczestwo imeni Kaczkowskogo), zmarł w 1919 r. na wychodźstwie w Rostowie nad Donem.

z nich (Austro-Węgry, Rosja, Niemcy) były szczególnie istotne dla Rusinów, tak słabych politycznie i zależnych, że zmuszonych do ich pilnej obserwacji. Dokonał – najpierw na łamach gazety „Nowyj Prołom”, potem w osobnej broszurze, wreszcie w dwuczęściowym studium – zestawienia przemian zachodzących wśród Rusinów w Galicji z równoległymi zmianami w polityce europejskiej. Zaczął swą analizę od czasów insurekcji kościuszkowskiej. Uwzględnił też kwestię ukraińską w Rosji⁵. Recenzent pracy Świstunia, Stefan Tomaszewski, potem wykładowca historii Austrii na Uniwersytecie Lwowskim i profesor UJ, stanowczo zaprzeczył zasadności takich analiz: „to prawie całkowicie niepotrzebne, bo historia Rusinów austriackich tylko w kilku momentach związana była nieco z polityką zagraniczną, o czym wystarczyłyby w zupełności wzmianki, zamiast całych rozdziałów” – wywodził⁶. Świstun powstanie ukraińskiego programu narodowego wiązał nie tyle z naturalną tendencją rozwojową grupy etnicznej, ile z międzynarodową rywalizacją pomiędzy Polakami a Rosją. Ta teza, jak można przypuszczać, zaważyła na niechęci Tomaszewskiego, który był gorącym ukraińskim patriotą.

Stanowisko recenzenta pracy Świstunia prowadzi nas ku drugiej przyczynie braku zainteresowania kontekstem międzynarodowym przy opisywaniu historii Rusinów/Ukraińców. Wynikał on też z pozapaństwowej formy egzystencji ich wspólnoty. Definiowanie historii Ukrainy jako dziejów idei politycznej dokonywało się na marginesie głównego nurtu historiograficznego, bo definiowanie samego narodu ukraińskiego jako podmiotu politycznego (narodu „historycznego”) nastąpiło późno, po długiej fazie kontentowania się kulturowymi i społecznymi formami bytu wspólnotowego oraz opisem przeszłości tych tylko form. Aby w świadomości badawczej historyków mogła pojawić się koncepcja dziejów ukraińskich jako obiektu stosunków międzynarodowych, najpierw w świadomości wspólnoty, z której się wywodzili i którą badali, musiała się przebić i ugruntować idea dążenia ku własnej niepodległości państwowej. Stało się to u schyłku XIX w.⁷ Równolegle rodził się schemat historiograficzny Ukrainy-Rusi Michała Hruszewskiego, profesora Uniwersytetu Lwowskiego i najwybitniejszego historyka ukraińskiego tamtej doby, odnoszący przeszłość Ukraińców do konkretnych historycznych bytów państwowych, oraz ideologiczno-historiozoficzna doktryna Wacława Lipińskiego, ziemianina polskiego z Ukrainy rosyjskiej, abosłwenta UJ, twórcy konserwatyizmu ukraińskiego, uwypuklająca rolę elity i „budownictwa państwowego” we wspólnocie narodowej.

Sceptycyzm Tomaszewskiego usprawiedliwiony był ponadto przez brak czytelnych przejawów zainteresowania problemem ukraińskim ze strony państw

⁵ [F. Świstun], *Galickaja Ruś w ewropejskoj politicie*, Lwow 1886; F. I. Świstun], *Pri-karpackaja Ruś pod władeniem Austrii*, cz. 1: 1772-1848, Lwow 1895; cz. 2: 1848-1895, Lwow 1896.

⁶ „Zapysky Naukowoho Towarystwa imeni Szewczenka” (dalej: „ZNTS”) 62, 1901, ks. 4, s. 31.

⁷ J. Baczyński, *Ukrajina irredenta*, Lwów 1896; M. Michnowski, *Samostijna Ukra-jina*, Lwów 1900.

ościennych, a pamiętajmy, że w tych czasach stosunki międzynarodowe rozumiano wyłącznie jako międzypaństwowe. Jeden z najczynniejszych i najlepiej poinformowanych polityków halickich przełomu XIX i XX w., Kość Lewicki, twierdził: „sprawa Ukrainy była w szerokim świecie przed [pierwszą] wojną [światową] prawie całkiem nieznaną”⁸. Dopiero przeżycie historii, to jest walka o budowę własnego państwa w dobie tamtej wojny światowej, unaocznilo w świadomości społecznej geopolityczne zależności między kwestią ukraińską a sytuacją międzynarodową. Ta wojna i jej następstwa przyniosły gwałtowną zmianę postawy polityków ukraińskich na temat wagi „szerokiego świata” dla „sprawy Ukrainy”. Działania ówczesnych elit ukraińskich w polityce światowej zwróciły uwagę historyków narodowych na problematykę odmienną od tradycyjnego pojmowania swych dziejów jako losów ludu, kultury, języka. Doświadczwszy klęski swych ambicji, stali się bliżsi zrozumieniu, że zaprzeczanie i ignorowanie znaczenia polityki światowej dla losów Ukraińców było błędem.

Rzecz jasna, ukazujące się potem analizy usytuowania sprawy ukraińskiej w kontekście międzynarodowym miały charakter aktualny i propagandowy⁹. Podejmowali je nie tylko badacze ukraińscy. Wartość poznawczą zachowały studia Leona Wasilewskiego¹⁰, lewicowego polityka polskiego z grupy piłsudczyków, życzliwego racjom ukraińskim, oraz Wasyla Kuczabskiego¹¹, oficera Strzelców Siczowych, potem historyka ukraińskich zmagani o niepodległość. Waler dokumentacyjny posiada tom almanachu *Czerwona Kałyna*, poświęcony polityce zagranicznej ZURL i URL, wydany we Lwowie w 1938 r.¹² Inne prace, na przykład Stefana Rudniciego, geografa ze statusem uniwersyteckim i eksperta rządu zachodnioukraińs-

⁸ K. Łewyćkyj, *Istorijska wyzwoľnych zmahań halyćkich ukrajinciw z času switowoji wojny 1914-1918*, Lwiv 1928, s. 338.

⁹ O. Szulhyn, *Polityka. Derżawne budiwnyctwo Ukrainy i miżnarodni sprawy*, Kyjiv 1918; *Ukrajina w miżnarodnij polityci*, Kamineć 1919; M. Pawłowycz [M. P. Welman], *Ukrajina jak ob’jekt miżnarodnoji kontrrewoluciji*, Charkiw 1920; por. też: M. J. Junak, *Wołodymyr Wynnyczenko pro rol zowniszćopolitycznych czynnykiw w ukrajinskomu derżawotworenni*, „Wisnyk Kyjiwśkoho Nacionalnoho Uniwersytetu imeni Tarasa Szewczenka” (dalej: „WKNUTS”), Seria „Miżnarodni widnosyny” 2001, nr 19, s. 74-79.

¹⁰ L. Wasilewski, *Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*, Warszawa 1934, *Praci Ukrajinskocho Naukowoho Instytutu*, t. 28, *Serija Prac Komisiji dla Doslidiw nad Poľsko-Ukrajins্কymy Pytanniamy*, z. 1.

¹¹ W. Kuczabskyj, *Poľska dyplomacija i «schodno-halyćke» pytanija na paryśkij myrowij konferenciji w 1919-mu roci*, „Dzwony” 1, 1931, s. 35-45, 109-122; tenże, *Ukrajinska dyplomacija i derżawy antanty w roci 1919*, „Dzwony” 1, 1931, s. 380-395, 457-469, 541-553, 607-615; tenże, *Waha i zawdannia Zachidno-ukrajinskoji Derżawy sered syľ Schidnoji Ewropy na perełomi 1918/1919-oho roku*, „Dzwony” 2, 1932, s. 111 i n.; W. Kutschabsky, *Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918-1925. Schriften der kriegsgeschichtlichen Abteilung im historischen Seminar der Friedrich-Wilhelm-Universität*, t. 8, Berlin 1934.

¹² *Ukrajina na dyplomacycznomu fronti*, [w:] *Istorycznyj kalendar-almanach Czerwonoji Kałyny na 1939 rik* (dalej: *Almanach Czerwonoji Kałyny*), Lwiv 1938.

kiego¹³, Adolfa Bocheńskiego (Franciszka Czerwińskiego)¹⁴, działacza sanacyjnej organizacji polskiej „Myśl Mocarstwowa”, i Stanisława Łoś¹⁵, polskiego dyplomaty, nie ustrzegły się doraźności i mają dziś bardziej wartość świadectwa źródłowego, skądinąd też ciekawego. Wszystkie one zresztą były obliczone na urabianie postaw społecznych, wpływanie na aktualną lub przyszłą politykę i tak też odbierali je czytelnicy¹⁶. Z kolei charakter popularno-naukowy, choć ujęcie ze wszech miar w historiografii ukraińskiej potrzebne, miała inna praca z tego okresu pt. *Istorija Ukrajiny w zwjazku z istorijeju Zachidnoji Ewropy*, opublikowana w 1928 r. na Ukrainie Sowieckiej, w Charkowie, przez Natalę Mirza-Awakianc, profesor Uniwersytetu Kijowskiego.

Pośpieszne odrabianie zaległości wywołało jednak kolejną wadę warsztatową: historiograficzną „ukrainizację” procesów politycznych, które wprawdzie rozgrywały się na Ukrainie, ale bez udziału sprawczego etnicznych Ukraińców, na przykład triumfalistyczne deklaracje o wadze kwestii ukraińskiej w polityce Napoleona¹⁷. Po drugiej wojnie światowej wysiłki nad konceptualizacją tej dziedziny historiografii i politologii ukraińskiej trwały. Utraciły swą polityczną doraźność, ale nadal służyły bardziej wysiłkom utrzymania kwestii ukraińskiej na arenie polityki międzynarodowej – działo się to w okresie dekonunktury – niż wynikały z przewartościowań tradycyjnego podejścia metodologicznego w badaniach historycznych. W każdym razie stabilizowały refleksję nad kontekstem międzynarodowym jako element ukrajinoznawstwa.

Warto tu zwrócić uwagę na próby ujęć syntetycznych: jedno autorstwa Stanisława Skrzypka, eksperta rządu polskiego na wychodźstwie¹⁸, oraz kilka pochodzących spod pióra wojennych emigrantów ukraińskich z Polski i Czechosłowacji pracujących na Zachodzie – Stephena Horaka, absolwenta i wykładowcy

¹³ S. Rudnyćkyj, *Ukrajńska sprawa zi stanowyszczu politycznoji heohrafiji. Hałyczyna ta soborna Ukrajina*, Berlin 1923 (przedruk w: *Czomu my хочемо samostijnoji Ukrajiny*, Lwów 1994, s. 94-208).

¹⁴ F. C[zerwiński] [A. Bocheński], *Sprawa ukraińska jako problem międzynarodowy*, Warszawa 1934.

¹⁵ S. Łoś, *Miżnarodne położennia Polszy ta hałyckij Ukrajiny*, Lwów 1932; tenże, *Sytuacja międzynarodowa a Ukraińcy halićcy*, [Warszawa 1933] (odbitka z: „Nasza Przyszłość” 1933, nr 30).

¹⁶ S. Łoś tak narzekał: „Ostatnia publikacja piszącego te słowa, wydana w języku ukraińskim i do użytku wyłącznie ukraińskiej publiczności przeznaczona, a omawiająca międzynarodowe położenie Polski, oraz na jego tle politykę halickiego odłamu Ukraińców nie mogła się pojawić w gorszej dla siebie chwili [...], oceniona została, zdaje się jednomyślnie, jako polska próba przeprowadzenia wśród ukraińskiej społeczności propagandy antyniemieckiej” (*tamże*, s. 1-2).

¹⁷ I. Borszczak, *Napoleon i Ukrajina. Z newidomych dokumentiw iz tohoczasnymy ilustracijamy*, Lwów 1937; tenże, *Napoleoniwski sympatii na Ukraini. Na podstawi nowych dokumentiw*, „Dilo” 1930, 27 IX.

¹⁸ S. Skrzypek, *Sprawa ukraińska*, Londyn 1953, *Studium Polityczne Stronnictwa Narodowego*, z. 4.

uniwersytetów amerykańskich¹⁹, Mychajły Sosnowskiego, publicysty nacjonalistycznego w Kanadzie²⁰, Petra Sterczy, ekonomisty i historyka rodem z Rusi Podkarpackiej, wykładowcy uniwersyteckiego z Filadelfii²¹, Anatola Kaminsky'ego, działacza nacjonalistycznego i pracownika „Radio Liberty” w Monachium²², wreszcie Matwija Stachiwa, aktywisty partii radykalnej, prawnika z Ukraińskiego Wolnego Uniwersytetu w Monachium²³. Sporą wagę do omawianego tu problemu w ujęciu historiograficznym i politologicznym przywiązywała redakcja ukraińskiego czasopisma emigracyjnego „Suczastnist”.

I tak proces umiędzynarodowienia kwestii ukraińskiej stawał się tematem historiografii Ukrainy, ale jednocześnie polem w wielu miejscach wadliwie rozpoznawanym. Uwzględniając przy opisie dziejów Ukraińców politykę polską, rosyjską i austriacką względem nich, początkowo redukowano takie analizy do elementów bezpośrednio wiążących się z wydarzeniami na „ziemiach ukraińskich” – to jest terytoriach państw zamieszkałych przez ludność ukraińską. Mniejszą wagę przywiązywano do ukazania powiązań tych polityk z międzynarodową sytuacją Polski, Rosji czy Austro-Węgier. Badając zagraniczne echa wydarzeń na Ukrainie, kontakty międzynarodowe politycznych przedstawicieli ukraińskich państwowości z początku XX w., względnie losy ukraińskiej emigracji politycznej w okresie międzywojennym, wyodrębniano te zagadnienia z szerszego tła procesów dziejowych państw, z którymi się wiązały.

Dyskusja nad ogólnym sensem dziejów ukraińskich przeszła kilka faz w okresie po 1945 r., przynosząc ważne próby definiowania wielu zasadniczych pojęć. Wśród nich znalazła się rola sprawy ukraińskiej w świecie i jej miejsca w historii regionu i większych nawet obszarów kulturowych. Ci badacze dziejów ukraińskich, którzy obawiali się nacjonalistycznej tromtadracji, woleli rozumieć to umiejscowienie nadal głównie w sensie kulturowym jako sytuację „między Wschodem a Zachodem”, pogranicze sfer cywilizacyjnych²⁴. Przestrzegali, że w tym zakresie „politycznie zorientowane poszukiwania historyczne byłyby relatywnie bezproduktywne”, gdyż

¹⁹ S. Horak, *Ukraine in der internationalen Politik, 1917-1953*, München 1957.

²⁰ M. Sosnowskyj, *Ukrajina na miżnarodnij areni (1945-1965)*, Toronto–Ottawa 1966.

²¹ P. Sterczo, *Ukrajinska sprawa w miżnarodnij polityci*, „Suczastnist” 1964, nr 4.

²² A. Kaminśkyj, *Kraj, emihracja i miżnarodni zakulisy*, London–Miunchen–Niu Jork 1982.

²³ M. M. Stachiw, *Zachidna Ukrajina ta polityka Polšczy, Rosiji i Zachodu 1772-1918*, Skrenton 1958 (tom pierwszy sześciotomowego cyklu dotyczącego losów historycznych Hałyczyny).

²⁴ Por. klasyczny już dziś tekst Ivana L. Rudnytsky'ego, *Ukraine between East and West*, [w:] *Das östliche Mitteleuropa in Geschichte und Gegenwart*, Wiesbaden 1966, s. 163-169, nawiązujące do niego refleksje Ihora Ševčenki z Pierwszego Międzynarodowego Kongresu Ukrainistów w Kijowie (1990), *Ukraine between East and West*, „Harvard Ukrainian Studies” 16, 1992, nr 1-2, s. 174-183, oraz komentarz Władysława A. Serczyka, *Ukraine between East and West. Some reflections on professor Ševčenko's essay*, „Harvard Ukrainian Studies” 16, 1992, nr 3-4, s. 433-440.

Bibliografia

Archiwa

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)

Akta Floriana Sokołowa
Ambasada RP w Londynie
Ambasada RP w Paryżu
Konsulat Generalny RP w Nowym Jorku
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW)
Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ)
Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP)

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Sekcja Kobiet PPS we Lwowie

Birmingham University Information Services, Special Collections Department

Papers of Cynthia Mosley

Church of England Lambeth Palace Library w Londynie (CELPL)

Douglas Papers

Hull University Archives

Papers of Reginald Francis Orlando Bridgeman

The National Archives w Kew w Londynie (NA)

Foreign Office (FO)
Home Office (HO)
Security Service Records (KV)

National Archives of Canada w Ottawie (NAC)

Andriy Zhuk Collections (MG 30 C 167)
Department of External Affairs (RG 25)

Olha Woycenko Collection (MG 30 D 212)
Vladimir Julian Kaye (Kysilewsky) Collection (MG 31 D 69)
R. B. Bennett Papers (M 1016)
W. L. Mackenzie King Papers (C 2315)

National Archives Record Administration w Waszyngtonie (NARA)

Investigate case files of the Bureau of Investigation, Old German files
National Personnel Records Center (Archival Operations Branch)
Records of the U. S. Customs Service

Oseredok Ukraińskojsi Kultury i Oswity w Winniepegu (OUKiO)

Bobersky Papers
Elcheshen Papers
Seleshko Papers

Polish Institute and Sikorski Museum w Londynie (PIaSM)

Ministry of Internal Affairs (A.9)
Polish Embassy to the Holy See (A.44)
Polish General Staff and Ministry of National Defence (A.XII)
Ukrainian Press Bureau (Kol. 433)

Public Record Office of Northern Ireland w Belfaście

The Lissadell Papers

School of Slavic and East European Studies Library w University College London (SSEES)

Seton-Watson Collection (SEW)

Shevchenko Scientific Society Library w Nowym Jorku (SSSL)

Archives of Ian Tokazhevs'kyi-Karashevich
Archives of Vasyl Mudryi

Staatsarchiv Hamburg

Bestand 373-7 I, VIII (Auswanderungsamt I). Mikrofilmrollen K 1781

Ukrainian Museum and Archive w Hamtramck

Papers of Paul Dubas

Western Reserve Historical Society w Cleveland

Bolton Chester Castle Papers

Women's Library, London Metropolitan University w Londynie

Sheepshanks Mary Ryott Collection

Źródła drukowane

(dokumenty, sprawozdania, wspomnienia, ulotki, odezwy, publicystyka, wydawnictwa propagandowe i okolicznościowe, księgi pamiątkowe)

- A bill providing for the appointment of a diplomatic representative to the Ukrainian Democratic Republic by Mr Copeland*, Washington, D.C. 1929
- a.n., *Quaroni o Hołówce*, „Kultura” (Paryż) 1956, nr 4, s. 118-120
- Actes du II Congrès International de Linguistes à Genève* 1931, Paris 1933
- Alexandre Choulguine 1889-1960*, red. O. Perrin, Paris 1961
- American-Jewish year book* 5680 [1919], New York 1919
- American-Jewish year book* 5681 [1920], New York 1920
- Andrijewskij D., *Miżnarodna akcija OUN*, [w:] *Orhanizacija ukrajinskich nacjonalistiw* 1929-1954, [Paryż] 1953
- Andrijewskij D., *Obstawyny 30-tych rokiw i Prowid Ukrajinskich Nacjonalistiw*, [w:] *Jewhen Konowaleć ta joho doba*, red. J. Bojko, M. Borys, Miunchen 1974, s. 654-664
- Andriulli G. A., *Les problèmes nationaux de l'Ukraine à Conférence de Paris*, Paris 1919
- Angell N., *Patriotism under three flags. A plea for rationalism in politics*, London 1903
- Angell N., *The unseen assassins*, London 1932
- Another year of rationalisation. Report presented to the sixth annual conference of National Minority Movement, August 24th & 25th 1929*, London 1929
- Appel du Haut Conseil des émigrés ukrainiens contre la terreur rouge en Ukraine à la Société des Nations, à tous les peuples qui en font partie et à la grande démocratie des États-Unis d'Amérique du Nord*, Paris 1929 (wydanie po angielsku: *Appeal of the Supreme Council of Ukrainian Refugees against the red terror in the Ukraine*, Paris 1929)
- Askenazy S., *Uwagi*, Genewa 1916
- Augur [Poliakoff V.], *Propaganda niemiecka w Anglii po wojnie*, „Strażnica Zachodnia” 11, 1932, nr 3, s. 241-259
- Ausrottung der Ukrainer in Polen*, Praga 1931
- Azcárate P. de, *La Société des Nations et la protection des minorités*, Genève 1969
- Baczyna-Baczynskij J., *Jewhen Konowaleć u Żenewi. Wytiah iz szczodennyka*, [w:] *Jewhen Konowaleć ta joho doba*, red. J. Bojko, M. Borys, Miunchen 1974, s. 701-745
- Baczynskij J., *Bolszewyćka rewolucija i ukrajinci. Krytyczni zamitky*, Berlin 1925
- Baczynskij J., *Kilka refleksiji w sprawie porozuminnja prawosławija z katolicyzmem*, Miunchen [1952]
- Baczynskij J., *Ukrajina irredenta*, Lwów 1896
- Barr J., *Lang syne. Memoirs*, Glasgow [1948]
- Barr J., Davies R., *Report on the Polish-Ukrainian conflict in Eastern Galicia*, London 1931 (kolejne wydanie: Chicago [1932]; wersja francuska: *Deux rapports sur le conflit ukraino-polonais en Galicie orientale*, „Le Monde Slave” 8, 1931, nr 8, s. 458-480)
- Bartoszewicz S., *Wspomnienia z przemysłu naftowego 1897-1930*, Lwów 1934
- Bączkowski W., *O wschodnich problemach Polski. Wybór pism, wybór i wstęp J. Kloczkowski, P. Kowal*, Kraków 2000, *Biblioteka Myśli Politycznej / Ośrodek Myśli Politycznej*, 32
- Beck J., *Polska polityka zagraniczna w latach 1926-1939*, oprac. A. M. Cienciala, Paryż 1990, *Biblioteka „Kultury”*, t. 457

Andrzej A. Zięba – historyk, pracownik naukowy w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego badania naukowe obejmują tematy z zakresu historii XIX i XX wieku: stosunków polsko-ukraińskich, biografistyki polskiej, migracji zarobkowych, dziejów Galicji, Rusi łemkowskiej i Kościoła greckokatolickiego, losów diaspory ukraińskiej w Ameryce Północnej oraz Żydów polskich.

Książka *Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej. Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932)* koncentruje się na słabo dotychczas opracowanym aspekcie sprawy ukraińskiej w polityce międzynarodowej w pierwszej połowie XX wieku. Ukazuje trudne i zawiłe drogi, którymi naród pozostający na marginesie politycznym świata przedzierał się do świadomości jego elit, usiłując zdobyć akceptację mocarstw, stać się obiektem i podmiotem regionalnych, a nawet globalnych kalkulacji politycznych. Charakteryzuje aktorów tych zmagania, postacie lobbystów – nieraz zapomniane, zlekceważone przez historiografię ukraińską, chętniejszą do opiewania czynów bojowych i rewolucyjnych. Analizuje cele sił zewnętrznych, żywotnie zainteresowanych lobbingiem ukraińskim: Niemiec i Związku Sowieckiego, polskich prometeistów, brytyjskich „ukrainofilów”, żydostwa, „białej” emigracji rosyjskiej, i zaplątanych tu: malutkiej Litwy i ambitnej Czechosłowacji. Autor rekonstruuje badane zjawisko lobbingu i szuka odpowiedzi na pytanie o jego konsekwencje.

UKRAINIAN BUREAU

www.akademicka.pl

